

A szocialista realista regény

Bori Imre

Valentyin Ovecsikin regénye, a Tavaszi szél, nem nagy és nem értékes alkotása a mai szovjet irodalomnak. Az átlagtermés szürkeségét árasztja maga körül, de éppen ezért mint tipikus alkotás igen jó bevezetőnek kínálkozik a szocialista realista irodalom egész kérdéskörébe.

Mert minket a szocialista realizmus jellegzetességei inkább érdekelnek, mint Ovecsikinnek ez a regénye, amelyet most fel szeretnénk bontani jellemző jegyeire, megvizsgálni a gyakorlat tükrében, milyen is az a szocialista realista regény; e módszer milyen következmények levonására készíteti az író, a valóság milyen foka, az emberi kérdések milyen összetettsége nyilatkozhat meg benne, milyen módon tükrözi a szovjet emberek mai életét, mennyit és mit mutat és mutathat be ebből az életből, az élet melyik arcát fordítja felénk, helyezi előtérbe, és mi

az, ami háttérben marad, ami nem kap fényt.

A szocialista realizmus ugyanis kísértetként járja a világot és léptei nyomán szemmel látható a pusztítás, az élet irodalmi ábrázolásának elszegényesedése. A módszer súlyos teherként ül az író, a témáján, hatására deformálódik az írói szemléletmód és a tükrök, amelyet az emberek élete elé tart, görbetükkörré torzul. Mi már kiláboltunk a szocialista társadalmi rendszer kezdő szakaszának e gyermekbetegségéből, legalább tízéves távlatból szemlélhetjük, tehát immár sokkal objektívebben, mint évekkel ezelőtt, irodalmi jelenségként és a megismerés vágyával. Ezért nyúltunk Ovecsikin regényéhez is, hogy megvizsgálhassuk ez irodalmi látásmód, módszer jellegzetességeit.

S hogy éppen Ovecsikin regényét választottuk, azt a mű átlagosságával magyarázzuk. A remekmű ugyanis egy

pillanat telitalálata, és mint ilyen, kivétel is, ilyenkor az író üli győzelmét anyaga és a módszer felett. Az átlagműben a módszer nyomul előtérbe, az vezeti az író kezét, szerepe sokkal nagyobb, tehát bordázata is jobban kidomborodik. Ovecskin pedig, hitünk szerint, a Tavaszai szél-ben iskolapéldáját, és ezen a téren „klasszikus” alkotását teremtette meg a szocialista realista regénynek. Lelkesen kiszolgálja a módszer és az irodalompolitika követelményeit (hisz könyve megjelenésekor sem irodalmi műként bírálták, hanem politikai jegyeit taglalták) és következetesen végigcsinálja mindazt, amit a szocialista realizmus megkövetel. Ezért tipikus az alkotása.

És ezért kérészerű is. Általában a mai szovjet irodalom a rövidéletű művek halmaza, a szürke egyhangúság irodalma. Ami nagy és időálló alkotás született, az a szocialista realista módszer ellenére keletkezett. Solohov „partatlan” realizmusa például egyenesen tagadása a szocialista realizmus „partos” irányzatának, Leonov Dosztojevszkij tanítványának vallja magát és a lélektan felé közeledik. Fagyjev a múlt század romantikáját ébresztgette, a húszas évek nagy nemzedéke (Babel, Pilnyak például) kiesett a köztudatból. Gorkijt csak a szovjet irodalomirányítók sajátították ki teljesen maguknak, hiszen sokkal nagyobb író volt, semhogy a szocialista realizmus szűk kereteibe beleférhetett volna, mint ahogy Solohov vagy Leonov sem fért bele. Ovecskin alkotása belefér a módszerbe, s mintegy a módszer tükrévé, szolgáljává vált. Ezért szolgálhat tanulssággal e mű részletesebb elemzése.

EGY KIS ELMÉLET

Illik talán, hogy még itt, a bevezető során, ha csak röviden is, idézzük a szocialista realizmus néhány jellemző sajátosságát. Idézzünk tehát:

„A szocialista realizmus, amely a szovjet szépirodalom és az irodalmi kritika alapvető módszere, a művésztől azt követeli, hogy valószerűen, történelmileg konkrétan, forradalmi fejlődésében ábrázolja a valóságot.”

(A Szovjet Írók Szövetségének alapszabályaiból.)

„A szocialista realizmus magaslátán állni annyit jelent, mint átfogó ismeretekkel rendelkezni az emberek igazi életé, érzelmi és gondolatai felől, a legnagyobb érzékenysé-

get tanúsítani élményeik iránt, tudni bemutatni minden megkapó, közérthető, a realista irodalom alakjaihoz méltó művészi formában, s adni mindezt annak a nagyarányú harcnak kellő tudatában, amelyet a munkáosztály és az egész szovjet nép az országunkban megteremtett szocialista társadalom további megszilárdításáért, a kommunizmus győzelméért folytat.”

(A Szovjetunió Kommunista Pártja központi bizottságának üdvözlötte a Szovjet Írók II. Országos Kongresszusának.)

*„A művészi ábrázolás valóságosságának és történelmi konkrétitásának párosulnia kell a dolgozók nevelésével és ideológiájuknak a szocializmus szellemében való átférfalásá-
val.”*

(A Szovjet Írók Szövetsége szervezeti szabályzatából.)

„... a szocialista irodalomban a legfontosabb – az életigazság a maga fejlődésében, a kommunizmus felé való haladásában. Ez az elv egész esztétikánk alapja, ez határozza meg esztétikai kritériumainkat. A szép – a mi esztétikánk nézőpontjából – elszakíthatatlan összefügg az igazsal.”

(V. V. Jermilov: A szocialista realizmus elméletének néhány problémája.)

Ezek az elvek természetesen eddig még egyetlen egy irodalmi alkotásban sem valósultak és nem is valósulhatnak meg teljes mértékben. Torz formáival azonban majdnem minden mai szovjet regény lapjain találkozunk. A torzulás, az élet lételemné válása a legkülönbözőbb formákat öltheti fel: a hősök emberfeletti emberekké nőhetnek, amikor a romantika kerül előtérbe, papírfigurákká aszalódnak, amikor az író a pártosság elvére helyezi a fő súlyt. De valóságos élettel nem tud megtelni, a valóság embereinek érzéseivel, szenvedélyeivel, egész emberi mivoltával nem tud regényé, cselekményé formálódni. Az író nem az élet parancsait teljesíti, hanem az elmélet előírásaira figyel, nevel és leír akkor is, amikor ábrázolnia kellene. Ezért válnak a szovjet regények, legalábbis a legnagyobb részük, bábszínházzá, amelyben bábok mozognak léttel teli emberek helyett.

Az előbb idézett elméleti megállapítások korlátozó, gúzsbakötő szerepe természetesen irodalom- és ezzel már életellenes is. Ovecskin regénye szépen példázza a szocialista realizmus nyomán támadt ilyenjellegű tendenciákat is. Ebből pedig végső fokon az következik, hogy az élet és irodalom, ember és társadalom várt harmoniája helyett ezeknek éles ellentétével találkozunk.

A CSELEKMÉNY HAJTÓEREJE

Ovecskin regényének cselekményét a politika, pontosabban a párthatározatok viszik és hajtják előre.

A regény első fejezete állókép. Megismerkedünk a regény néhány szereplőjének nevével és két állásponttal: az egyiket Martinov képviseli, a kerületi pártbizottság másodtitkára, a másikat Borzov, az elsőtitkár. Két emberben megtestesült elvnek összecsapásával indul a regény.

Martinov az SzKP Központi Bizottságának 1953 szeptemberi ülésén hozott határozatok szellemében gondolkodik. A könyv magyar fordítója például ezt a megjegyzést fűzte a regény e soraihoz: „Ezenkilencszázötvenhárom szeptemberében a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága teljes ülést tartott, amely az egész ország figyelmét a falura irányította.” — „Az SzKP Központi Bizottságának 1953 szeptemberi plenáris ülésén hozott határozatok gyökeres fordulatot hoztak a Szovjetunió mezőgazdaságának fejlődésében. E határozatok alapján megkezdődött a szűzföldek megművelése az ország keleti részén; több százezer képzett mezőgazdász és pártmunkást küldtek a kolhozok megerősítésére; megindult a kolhozok állattenyésztésének erőteljes fellendülése, és számos más, a mezőgazdaság fellendülését célzó intézkedést hajtottak végre.”

Ebből kifolyólag a regény főhőse ösztötközésbe kerül Borzovval, az elsőtitkárrel, aki a vezetés régi módszereit testesíti meg, és azokkal, akiket a rövidség kedvéért borzovistáknak nevezhetnek. A cél: megvalósítani egy terület kolhozaiban a párthatározatokat. Hogyan valósulnak meg Martinov munkája nyomán ezek a határozatok, hogyan szelídül egynéhány borzovista-bürokrata szelíd és dolgos baránná, hogyan kerül érintkezésbe az élettel, hogyan akarják megakadályozni a „kispolgári” elemek a határozatok végrehajtását, erről szól a regény.

Alapeszméjében és a cselekmény menetében Ovecskin szorosan ragaszkodott a szocialista realizmus elméleti megfogalmazásaihoz: ábrázolja az író a szovjet falu valóságát „valószerűen, történelmileg konkrétan, forradalmi fejlődésében”. Ebben már az is benne van, hogy az író „kellő tudatában van annak a nagyarányú harcnak, amelyet a munkásosztály és az egész szovjet nép az országunkban megteremtett szocia-

lista társadalom további megszilárdításáért, a kommunizmus győzelméért folytát”. Világosan következik tehát ezekből, hogy Ovecskin teljes mértékben megvalósítja majd azt a pedagógiai elvet is, amely nem kevésbé fontos része a szocialista realizmus elméletének.

A Sors szerepét a párthatározat veszi át, és ez fejleszti tovább az emberek jellemét, vagy legalábbis ez kényszeríti őket nyílt színvállásra. Ez a kívülről történő beavatkozás egyúttal a deus ex machinája a regénynek. A kérdést nem az emberek vetik fel, s nem azok oldják meg, hanem a párthatározat, amit a hősöknek csak végre kell hajtaniok. Az író az emberség skáláját is ennek alapján teremti meg: mennyire és mennyiben tudnak azonosulni a határozattal, annyira és annyiban jó és elvű emberek.

A REGÉNY BELÜLRŐL NÉZVE

A regény cselekményének színhelye egy kerületi székhely, ahol Martinov lett a párttitkár, miután Borzovot felmentették tisztsége alól, mert „bürokrata” volt.

„Martinov kerületében harminc kolhoz volt.

A helyzet a kerületben nagyon változatos képet mutatott: óriási különbségek voltak az egyes kolhozok jövedelme, valamint a munkaegységekre kiadott járandóságok között.

A kerületben volt öt valóban élenjáró, gazdag kolhoz: a „Szovjethatalom” (elnöke Gyemjan Vasziljevics Opjonkin), a „Vörös Október”, a „Pirkadat”, a „Bolshevik” és a „Szpartak”. Ezeknek az elnökei ugyancsak régi, tapasztalt gazdák, akik szívvel-lellekkel dolgoztak a közös gazdaságban. Virágzásnak indult a „Haza” kolhoz is, amelyben a kerületi pártbizottság javaslatára a volt erdész, Dorohovot választották meg elnöknek; jobban mondvá, a tagok kérésére a kerületi pártbizottság visszaengedte őt régi helyére. A legjobbak közé kezdték számítani a „Molotov” kolhoz is...

„Közepes kolhoz mintegy tizenöt volt a kerületben. Elnökei becsültek, józan emberek, de több segítségére lett volna szükségük, meg kellett volna tanítani őket a legjobb kolhozokban már bevált különféle újításokra...”

„Még így is maradt hét olyan kolhoz, amelynek a vezetőségét haladéktalanul meg kellett erősíteni, elnökét le kellett váltani. Hét kolhoz — a kerület szántóterületének és lakosságának számottevő része — még mindig hektáronkénti négy-öt mázsás termés hozamon tengődött. Ezeknek a kolhozoknak sohasem volt pénzük, nyakig úsztak az adósságban, tehát valamilyen radikális intézkedésre volt szükség, hogy kikécmereghessenek nehéz helyzetükből.”

Martinov ilyen állapotban vette át a kerület irányítását elődjétől, Borzovtól. Azután munkához lát: sorra látogatja a kolhozokat, megvizsgálja a gépállomások munkáját, embereket cserél ki és egy nagy, ottani viszonylatban hatalmas lépésre szánja el magát. A plénum határozatainak szellemében meg akarja erősíteni kerülete kolhozait vezető emberekkel és széthelyezi, széthelyeztetni a városba húzódot szakembereket: valamennyit kolhozelnökké üti. Majd e nagy tett után az író (nem világos és nem logikus okokból) körhöz küldi. Nem élvezheti munkája és tettei dicsőségét, a meginduló munkának csak a híre jut el hozzá, és amikor felgyógyul, lemond tiszttségéről, hogy átadja a helyét a közben feltűnt jobb személynek, és egy másik kerületbe kéri áthelyezését.

A cselekmény tulajdonképpen ennyi. A regényt elméllkedések, narratív részek és konferenciák töltik ki. Ha jellemző részeit keressük, ilyen fejezetekre bukkanunk:

„— Szabad egy szót, Pjotr Illarionovics? — emelkedett fel üttétől Nyikolaj Berezsnoj brigádvezető. — Mást is el kell itt mondani. Maga beszélt nekünk az olesenkai gépállomás traktorosáról, Kosztja Jerszovról. Az a fiú helyesen magyarázta, miért keres nálunk jó gabonatermés mellett kevesebb munkaegységet a traktoros. Amondó vagyok, hogy másképpen kellene nálunk a munkaegységet számítani. Nemcsak a végzett munka mennyiségét kellene alapul venni, hanem a termést is. És a gépállomás igazgatójának több jogot kellene adni, hogy ott, ahol kell, a földtől és a terméstől függetlenül emelhesse az üzemanyag normáját. Különbözik a traktoros akarva-akaratlan rapszodik, sekélyen szánt, kelletnél jobban takarékoskodik az üzemanyaggal, azért, mert másutt; nehéz talajon, vagy ott, ahol az aratógép csak negyed szélességgel végrehajtható, már több üzemanyagot fogyasztott a megengedettnél. Volna még néhány szavam a gépállomás havi fizetési alkalmazottairól is: a főagronómszról, a főmérnökről, a besorozott agronómszról, a szerelőkről és magáról az igazgatóról is.

— Mondd, Glotov elvtárs — fordult Martinov az igazgatóhoz —, mit kaptok ti, ha jó a termés?

— Semmit — felelte Glotov —, csak a diplomáért és a szolgálati időért jár bérpótlék.

— Eszerint egy diplomás régi igazgató, még ha rosszul termel, akkor is több fizetést kap, mint a jobban termelő nem diplomás, aki már régóta igazgató?

— Így van ez.

— Hát igen... Ezen változtatni kellene — mondta Martinov...”

Majd tovább:

„Martinov felkelt a priccsről, az ablakhoz lépett. Kint sűvőtűt; a hóvihár. A titkár megkaparta a jégvirágos ablaküveget, azután visszafordult Berezsnojhoz:

— Mióta dolgozol traktoron, Nyikolaj Petrovics?

— Amióta szövetkezeteinkben megjelentek az első Fordson-traktorok, vagyis ezerkilencszázhuszonöt óta.

— Szóval huszonhét éve.

— De négy évet le kell vonni. Négy évig ugyanis harckocsin voltam.

— Tiszti vagy?

— Tiszti.

— Miért nem kerestél a leszerelés után valami tisztább munkát magadnak? Miért tértél vissza a brigádba?

— Az a munka tiszta, amit az ember szeret. En szeretem ezt a munkát, Pjotr Illarionovics. És a földet is szeretem — paraszt vagyok, földműves, de a munkásosztályt is szívem mélyéből szeretem... Így aztán el sem kellett hagynom a szülőfalumat, mégis beléphettem a munkásosztály soraiba, hiszen a gépállomáson dolgozom. És a rangom sem lett alacsonyabb: ott öt harckocsim volt, itt öt gépem van.

— Igen, a traktoros valóban érdekes ember a faluban — mondta elgondolkozva Martinov. — Egy személyben kolhozparaszt és munkás...

— Ez már csak azért is jó, mert a kolhozelnök is, meg a gépállomás igazgatója is szídhajta — jegyezte meg nevetve az egyik traktoros. — Két oldalról üthetnek a fejükre...”

Nem véletlenül ragadtuk ki ezeket a részleteket. A regény egész anyaga ilyen beszélgetésekből, elméllkedésekből áll. Ez a rész egyaránt bemutatja a problémakört, amelyben a regény hősei mozognak, és a módot is, ahogy az író megközelíti a „konkrét valóságot”. De nagy helyet kapnak a regényben a konferenciák is. A 416 oldalas regényben összesen 12 jelentősebb pártkonferenciával foglalkozik az író. Hozzávetőleges számítás szerint tehát minden 36—37. oldalon esik szó egy-egy konferenciáról, vagy úgy, hogy hosszú elméllkedések kapcsán értesülünk az ott törtétekről, vagy pedig olvasva a művet, cselekvő részvevői vagyunk a megbeszéléseknek. A regény problémaköre a fentiek következtében kívülről kerül a regénybe, szinte erőszakkal. Feltűnő a konferenciák nagy szerepe ebben a regényben. Az emberek nem az ember síkján kerülnek egymással viszonyba, hanem — mintegy legfontosabb életfunkcióként —, a konferenciák a teljes élet látásmódjával uralkodnak a hősökön, az események sodrán és végül a regény egészén, sőt az író látásmódján is. A politikának ez a szerepe természetesen nem véletlen Ovecskin e regényében, mint ahogy nem véletlen a többi szovjet regény ilyenjellegű tendenciája sem. E sorok írója nem tagadja a politika fontosságát a mai ember életében, de az élet többi jelenségeinek elhallgatása vagy háttérbeszorítása az irodalom területén súlyos következményekkel jár: a mű értéktelenné válik, az ember élete hamis, a jellemek ferde megvilágítás-

ban jelennek meg, tehát végső soron az irodalmi mű *irodalmi jellege* csorbul meg vele.

A politika döntő benyomulásának (Ovecskin regényében konkrét megjelenési formát a pártkonferenciák különféle alakjaiban nyer), motorrá, a cselekmény rugójává válásának következményeit a regény szinte minden lapján megfigyelhetjük. Felbukkan például egy hős, aki csak azért jelent meg, hogy hordozója legyen egy politikai tézisnek. Így beszélgeti az író Jersovot, a traktoristát, hogy annak gondolataikat elmondhassa a kolhozok és gépállomások rossz kapcsolatainak, a gépállomások rossz munkájának politikai bírálatát. Jersov különben egyáltalán nem játszik semmiféle szerepet a regény folyamán, a párttitkárral folytatott beszélgetésnek sincs semmi következménye az események további folyásában. Pedig ez az „epizód” elfoglalja a könyv kilenc oldalát. Többek között ilyen elmélkedéseket találunk itt:

„Nem állhat ott az ember minden traktoros mellett – gondolta a titkár. – Talán a barázdát méricskéljük, a „kompressziót” ellenőrizzük és az ekét állítsuk folyton mélyebbre? Így nem megyünk semmire. Az ilyen Jersovokat, úgy látom, csak rubellel meg kilóval lehet jobb belátásra bírni... Pedig ez a tüzvonal! a gépállomás! Tőle függ a termés! Egy traktorostól az emberek százáinak sorsa függ. Ha akarja, annyi gabonát termel, hogy nem fér be a magtárba, de ha akarja, akkor gabona nélkül marad a kolhoz. Akárhogy trágyáznak és fejtrágyáznak is, ha az ilyen „fiskális” nem szánt, csak kapirgálja a földet, akkor ugyan várhatják a jó termést! Annyi termés lesz annak a földnek, amennyi teje a bakkecskéknek!”

„Persze, nem lehet csupán az emberek lelkiismeretére építeni. Nem anygálokkal van dolgunk – hanem emberekkel. Nevelni kell őket. Sok munka lesz még velük! De a bérrendszert is meg kell változtatni. Ezen gondolkodni kell. Ki kell, és miért ne lehetne kidolgozni olyan rendszert, amely biztosítja, hogy minél nagyobb a termés, annál többet adnak a munkaegységrel...” stb.

De végigtekintve a regény hősein, egyik sem viszi előbbre a cselekményt, egyiknek sincs elhatározó szerepe a regény menetében. Még a regény főhőse, ha egyáltalán főhősnek nevezhetjük, Martinov, a párttitkár is csak epizódszerepet játszik az eseményekben, amelyeknek továbbhaladását csak a pártkonferenciák kilométerkövetivel mérhetjük. Az embereket a mindenütt jelenlévő párthatározatok mozgatják.

Nincs élet a regényben, az emberek nem élnek, hanem elmélkednek és párthatározatokon gondolkodnak, Martinov és Borzov volt felesége, aki kü-

lönben fülig szerelmes Martinovba, így beszélgetnek, amikor Martinov Marja Szergejevna Borzovát végleges lak- és munkahelyére, a szemidubovkai gépállomásra kísérté:

„– Ha kimégy a földre a traktorosokhoz vagy a kolhozparasztokhoz, mindig aggodalommal közeledj hozzájuk, félj tőlük.

– Miért félsz?

– Ne érts félre, talán nem egészen jól fejeztem ki magam... nem találok a kellő szavakat... Ne tőlük félj, hanem magadtól. Légy nyugodt, de azért szívódobogva közeledj; tudok-e úgy beszélni az emberekkel, hogy ne mondják rám: „fecsegő”, és hogy tartós nyoma maradjon lelkükben annak, amit mondok. Ertesz engem?

– Azt hiszem, igen...

– Nekünk, pártmunkásoknak látszólag nem nehéz a feladatunk. Nem vagyunk orvosok, sem agronómusok, sem mérnökök. Egyszóval nem vagyunk szakemberek. Az íróasztal mellett sincs más szerszámunk, csak toll és tinta... Mégis, mivel dolgozunk? Egy fegyverünk van: a szó... stb.

– Amikor traktoros voltam – mesélte Marja Szergejevna – láttam én olyan vezetőket, aki igazán félt az emberektől. Megérkezett a kerületi központból, elment a hálokocsi mellett, ki a mezőre, messze, ott leterített néhány kalászt, szétmörzsölte a tenyérén, vizsgálta a szemeket, majd magához intette a brigádirnokot, kérdezősködött tőle a napi teljesítményről, az adatokat feljegyezte, aztán olyan érdeklődéssel bámulta egy órán át az ekéket, a kultivátorokat, mintha még sohasem látott volna ilyesmit. Mi, traktorosok meg dühöngtünk: miért menekül tőlünk, élő emberektől a holt vasdarabokhoz?

– Az emberi lélek mérnökei... – jegyezte meg Martinov.

– Kikről beszélsz? – kérdezte Marja Szergejevna.

– Rólad és magamról. A pártmunkásokról. Ők az emberi lélek mérnökei.

– Ha jól emlékszem, ezt az írókra mondták.

– Nem baj. Az írók nem sértődnek meg, ha megosztóznak velük ezen az elnevezésen, mert ránk is illik. Mindenesetre a pártmunkásoknak az emberi lélek mérnökeinek kell lenniük!...” stb.

Az idézetből már kiviláglik az is, hogy a regény szemhatára nem terjed túl a legegyszerűbb politikai, tegyük hozzá, napi politikai kérdéseken. Nem tendenciózusan kiválasztott részek ezek, Ovecskin regényének alapanyagából merítettünk. Az egész művet átható, a mindent mozgató, mindent befolyásoló politikai irányzatosságból következőleg sem Martinov, sem a többi hős nem kap emberi teljességet, arcélt, sokoldalú megvilágítást. Amilyen a regény alapanyaga, olyanok a hősei is: a napi politika szemellenzőjével járnak az életben, életfunkciójuk csak egy: politizálni és elmélkedni, a figyelmet egy cél és egy feladat szolgálatába állítani.

A HOMO POLITICUS

A hősök sem tetteikben, sem gondolataikban nem plasztikusak, nem egyéniségek. A napi politikára redukált szemléletük megakadályozza őket az élet élésében és az író az élet látásában. A politika látóhatárt tágíthat, az emberek cselekvésének rúgóit megvilágíthatja, az élet és az emberek jobb megértéséhez segíthet. De ha rosszul értelmezi a politikának az irodalomra ban” kell keresnünk. További, az iroéppen ellenkező hatást vált ki. Így van ez Ovecskin regénye esetében is. Ha annak az unalomnak, amely a mai szovjet regényekből felénk áramlik, okait keressük, feltétlenül a rosszul értelmezett és felfogott „irodalmi politizálásban” kell keresnünk. További az irodalomban észlelhető nyomait ennek a hősök jellemében szemlélhetjük. Élő emberek helyett Ovecskinál — és a szovjet regények legnagyobb részében — a homo politicus papírfigurája nyomul előtérbe, mesterségesen, lombikban kitenyészve. Elsősorban az úgynevezett „pozitív hősök” ilyenek.

Martinov kétségtelenül központi hőse Ovecskin regényének. Jellemében semmi fejlődést nem találunk. Statikus, megállapodott jellem, maga a megtestesült erény, politikai tapintat és előrelátás, a testet öltött új idő, a központi vezetőség plenumának határozatából feltámadt szellemiség, aki megjelenik a kerületben, rendet teremt, a párthatározatok szellemében újjászervezi a kolhozok és a gépállomások munkáját, azután távozik önzetlenül, önfeláldozóan, hogy máshol újra kezdje a munkáját. Most újságíró, csipős cikkekben leleplezi a vezetés visszasságait, csupa megvesztegethetetlenség, igazmondás, szókimondás. És ezért örökké vándorolni kénytelen. Megírja bíráló cikkét és megy tovább, mennie kell. Elve: „A szegényember könnyen szedi a sátorfáját! Az a fő, hogy el ne add a lelkiismeretedet a jó lakásért, a nyugodt életért!” A felesége is ilyen, csak annak egész egyénisége háttérben marad. Fel-feltűnik ugyan a regény folyamán, de közelebbit soha nem tudunk meg róla. A Martinov-család előbbi életére nagyon jellemző a következő rész, amely egyben a feleség jellemére is némi fényt vet:

„Nagyvezda Kirillouna csengő hangon felnevetett.

— Emlékszel, hogy az egyik kerületben, azt hiszem, a szizoviban, milyen nagy vendégszeretettel fogadták bennünket?

— Persze, hogy emlékszem. Eppen csak a harangokat nem húzták meg a tisztele-

tünkre. Micsoda szenczió: a kerületi újság különtudóstója nálunk telepszik! Vigyázat, veszélyes ember!... A kereskedelmi vállalatok vezetését ugyanis gazemberek kaparintották a kezükbe, aztán le is lepleztem egy nagy szélhámossgát. Egy téli napon érkeztek meg teherautóval, feleséget tettem az új lakásba, leraktuk a holminkat, én meg egyenesen a postára siettem, hogy elküldjek az újságnak egy sürgős anyagot. Hazaérve látom, hogy az asszony ül az üres lakásban és pityereg. „Mi történt?” — „Tudod te, hogy mi volt itt? Vagy húszan jöttek érdeklődni, hogysmint szolgá az egészséged. A kereskedelmi igazgatóság egyik alkalmazottja itt akart hagyni egy kosár ételmiszert. Egy másik a fogyasztói szövetkezetből jött: „Bizonyára megéheztek az úton, hoztunk gyomorerőstőt és hozzá egy kis harapnivalót”. Egy fuvar tüzelőt is hoztak közben. Megkérdeztem: „Mennyi jár érte?” — „Semmi — felelték. — Csak úgy tiszteletből hoztuk. Gondoskodunk az új lakókörül”. . . Ül az asszony a padlón törökülésben — a lakásban még egyetlen bútor darab sem volt — és bög, mint a vadszamar. „Nem bírtam türtőztetni magam — szizogott —, ha jól emlékszem, valamelyiküket pojón is vágtam.”

De még így sem teljes emberek. Hiányzik a levegő körülöttük, az az emberre annyira jellemző légkör, emberi vonás, amely kitörölhetetlenül az ember agyába vésődik olvasás közben. Miért? Mert Martinov sohasem kerül olyan helyzetbe, hogy kiviláglanék jellege. Az író egyetlen területet ismer csak, ahol főhősét bemutatathatja, s ez a párttitkárság irodája vagy a kolhozokba vivő út. Ellenben otthonába már nem meri elkísérni, feleségével nem meri beszélgetni, csakis egy harmadik ember jelenlétében. Martinov „privát” emberi élete nincs megírva a Tavasz szélben. Mintha egyénisége elveszett, megsemmisült volna a hosszú, lélek- és szellemölő konferenciákon. Így történhet meg, hogy a „pozitív” hősök közül egyetlenegy sem meoformált, egész jellem, egyik sem ember. Elsikkadtak az író kezén. De nem szabad elfelednünk, hogy ez szorosan összefügg a szocialista realizmus elméletével és mintegy annak következménye a regényben. A „pozitív hős” ugyanis már nem ember, hanem a megtestesült eszmeiség, politikum. Az író dilemmája kétségtelen: vagy az emberen esik csorba, vagy az eszmeiségen. Ovecskin itt is, mint általában mindenhol, inkább az irodalmi jegyeket áldozza fel, mint hogy csorba essék az elméleten. Ezért lesz Martinov és a többi pozitív hős is mind papírfigura, akibe az író nem tud életet lehelni. A szovjet regények homo politicusai nem emberek, sem a szó társadalmi, sem irodalmi vonatkozásaiban. Szívük helyén békasó van.

Amikor azonban Borzovról kell írnia, Ovecskin fellelegzik. Azon a pár oldal-

lon, amit neki szentel, több élet van, mint a többi hősből és hős körül együttvéve. A negatív Borzov így válik a regény egyetlen irodalmi értelemben vett pozitív alakjává. A néhány vonással megrajzolt emberi portré adja meg többek között Ovecskin írói hitelét is. Borzov alakja nélkül a regény „irodalmiasított” párttáborozat és pártprogram benyomását keltené.

Borzov a megtestesült rossz, magában egyesíti mindazt, ami ellen a párt plenáris vezetőségi ülése határozatot hozott. Ime Borzov belépője:

„Martinov a lépcsőn megpillantotta Borzovot. Ereznél lehetett magabiztos léptein, hogy ő itt a gazda. A középtermetű, zömök, betegesen sárgás arcbőrű kerületi párttitkár hosszú, majdnem bokáig érő bőrkabátot viselt.”

Azután itt egy beszélgetés róla:

„— Mondja már el, Pjotr Illarionovics, ha nem titok, miért váltották le Borzovot? — kérdezte Vaszilij Satohin.

— Olvashattatok az újságban — felelte Martinov, s magára vetette bundáját.

— Az újságban csak annyit írtak: a kritika elfojtásáért.

— Azért. A kritika elfojtásáért.

— Mi pedig azt hallottuk, hogy a pártaktív gyűlésén felszólt ellene egy kommunista, mire állítólag Borzov másnap telefonált a rendőrségre: „Nincs valami, akármilyen vacak kis vád a felszóló ellen? Ha nincs, akkor találjatok!”

Órula elhisszük, hogy rossz, hogy jellemtelen, hogy nem-ember. De milyen paradoxon egy irodalmi műben az (és nemcsak egy műben, hanem majdnem egy egész irodalomban), hogy a nem-ember az egyetlen, aki ember, aki jellem, aki teljes irodalmi és társadalmi vetületében. Ilyen módon Ovecskin regényében is a szocialista realizmus „pozitív hős” követelménye bumeranggá válik. Az irodalmi műbe beleágyazott írói és politikai szándék éppen annak fordítottját váltja ki. Ha a regényben Martinov győz is, az olvasó csak Borzovra emlékezik. Az árnyék ilyen esetekben ráno a fényre, és elhomályosítja.

KÖVETKEZMÉNYEK

Az elmélet, a gyakorlat és az eredmény hármában vizsgálva a regényt, szólunk a következményekről is.

Az író torzítani kényszerül, és a hősök, valamint a mű logikája, sőt az élet logikája ellen is dolgozik. Ovecskin regénye például idillikus háromszöggént indul. A Borzov-Borzova-

Martinov szerelmi háromszög — tulajdonképpen négyszög, mert Borzov egy másik városba jár udvarolni — végső fokon alkalmas lehetett volna e négy ember drámájának alapjául. A regény indulásában ezt is ígéri az író, de érthetetlen módon elsimítja ezeket az érzelmi ellentéteket. Mindegyik, az egy Borzovot kivéve, elnyeli, elsikkasztja érzelmeit. Borzova szereti Martinovot, vágyik utána, Martinov is rokonszenvezik Borzovával, de egyik sem nyilatkozik, és az idill végül is Borzova anyai csókjával végződik, ami Martinov homlokán csattan.

Azután újabb drámái összeütközés nyomul előtérbe Martinov és Dolgusin, az egyik gépállomás igazgatója között s ismét egy regény-váz lehetőség csillan fel. Az író ezt is elveti, holott tulajdonképpen ez volna a regény dereka. Jellemző azután rá, hogy a legfontosabb esemény előtt Martinovot kivonja a cselekményből: autószerencsétlenséget rögtönöz, Martinov a kórházba kerül és tetlenül nézi, mivé válik, amit elkezdett.

Ezek a kitérők, a regény koncepciójának állandó megváltoztatása, a súlyponteltolódások arra vallanak, hogy Ovecskin igyekezett az élet tényeit politikai téziseihez idomítani, amelyeknek illusztrálására megírta ezt a „pedagógiai” regényét. Ezért nem merte a hőseket lábukra sem állítani. Inkább a közvetett jellemzés módszerét választotta. Ennek pedig az a hátránya, hogy a cselekmény, a hősök veszítenek emberi hitelükből, sápadt, távolba vesző figurákká válnak.

A regény epizódok halmaza. A lazán összefüggő, egymáshoz nem szorosan kapcsolódó részek füzéréből (egyszeres koncepció híján, a nem életből alkotott hősök miatt) a szovjet élet egyoldalú, torz képét kapjuk. De ha hinni lehet a regény politikai elmélkedéseinek (a regény tisztán politikai, közgazdasági vonatkozásaira térünk ki, mert ez messze vitt volna bennünket eredeti feladatunktól), akkor e regény — és általában a szovjet regények — immár krónikus hibáinak is ott kell gyökereit keresnünk. Az abból kibontható kép igen sötét fényt vet a szovjet társadalom életére. De ez külön tanulmányt igényel.

A szovjet irodalom válságát említettük ebben az írásban. Elemzés közben néhány fontos mozzanatra szeretnénk volna rámutatni, amelyek e válság következményei, és arra is, hogy mi okozta ezt a válságot. Összefoglalóul

két, egymással szorosan összefüggő ellentét-párt emelhetünk ki ennek kapcsán: a politikának és irodalompolitikának meg az irodalom belső törvényszerűségeinek ellentétét, továbbá az életnek meg az irodalomnak ellentétét. Ovecskin regényében ezek a széthúzó erők szétrombolták a regényt, meghamisították, élettelené tették a hősöket és megfosztották a művet irodalmi jellegétől. Mert a gyakorlat Ovecskin ese-

tében sem tudja igazolni a szocialista realizmus elméletét. Ovecskinnak erőszakot kellett elkövetnie az irodalmon, az embereken, hogy hű maradhasson az elmélethez és az előírásokhoz. Az élet és irodalom ígért összhangját nem találjuk sehol. Élet és irodalom talán sohasem volt olyan messze egymástól, mint éppen a szocialista realista irodalomban. Ovecskin regénye, a Tavasz szél, iskolapéldája ennek.

Emberek tűzvészben

Bori Imre

Rendezzük régi számláinkat, tisztázzuk a helyzetet...

Nagy a mi háborúnk. A pusztítás bennünk még nagyobb. Magunkkal háborúzunk. Mindnyájan harcolunk, szerencsétlenségünknek mértéke és vége nincsen... M. Bulatović

EGY LÉPÉSSEL TOVÁBB

Miodrág Bulatović nemrég megjelent könyvében határozott léptekkel halad egy új műfaj, a keretes elbeszélés és a regény határán álló regényesített elbeszélés-műfaj megvalósítása felé. Ha az évekkel előbb megjelent könyvének, a Djavolj dolaze-nak határozott elbeszélés jellege volt, ebben a kötetben minden a változás, a fejlődés, a műfaji túlgulás irányába tör. Nemcsak azért, mert az egyes elbeszélések hősei érintkeznek egymással, az elbeszélések szereplői azonosak, hanem azért is, mert az író koncepciója egységes, táguló szemléletmódja egy nagyobb egész távlatából is át tudja fogni az eddig atomizáltan élő hősöket.

A könyv tehát a nagytehetségű író fejlődésének egy újabb állomása, minden tekintetben újszerű és meglepően érdekes. Csupa nyitott kérdést hagy

maga után, izgalmas nyomozás eredményeként tárulnak fel az olvasóval bújócskát játszó emberi sorsok és arcélek, hangulatok. Bulatović sokat tanult a mai nyugati irodalom regénytechnikájától, az események fejlesztésében, a hősök jellemének kibontakoztatásában nálunk egészen új módon jár el. A hősök a sötétségben botorkálnak, azután egyszerre éles fény vetődik rájuk, megállnak, hunyorognak, hogy azután ismét elnyelje őket a sötétség, eltűnjenek a regényes történetből, kihullanak az író fényszórójának köréből.

Ez a módszer azonban kétélű kard. Kétségtelen előnyei mellett van egy negatívuma is: az írot akkor is absztrahálásra kényszeríti, amikor ez nincs szándékában, a hősökről lehullanak társadalmi meghatározottságuk bélyegei, alaktalanná válnak, egyértelművé, emberi zsákcúvá. Ennek folytán a mű eszmei mondanivalója is elveszti határozott jellegét, az íróhoz kapcsolódó mivoltát: a forma a kelléténel talán egy kicsit jobban befolyásolja a műnek és benne a hősöknek a jellegét, mint amit a születés szándéka szabott neki. Az írot felszabadítja a széles epikai ábrázolás, a részletek bilincse azonban újabb megkötöttségekkel akadályozza; a hősök nem a valóság, hanem az elképzelés talaján mozognak. Élő embe-